

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“
ФАКУЛТЕТ
„СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И КОМПЮТЪРНИ НАУКИ“
КАТЕДРА „АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ“

ДИЯНА ЗЛАТЕВА ЯНЕВА

**ИНОВАТИВНИ МОДЕЛИ ЗА КАРИЕРНО
ОРИЕНТИРАНЕ И ПРОФЕСИОНАЛНА
РЕАЛИЗАЦИЯ НА УЧЕНИЦИТЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“
по професионално направление 3.7. „Администрация и
управление“, докторска програма „Организация и управление извън
сферата на материалното производство“

Научен ръководител:
Доц. д-р Иванка Банкова

Рецензенти:
Проф. д-р Павел Павлов,
Проф. д-р Цвета Зафирова

Варна, 2024 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра “Администрация и управление” при факултет “Социални, стопански и компютърни науки” на ВСУ „Черноризец Храбър” – гр. Варна.

Дисертационният труд с обем от 190 страници и се състои от увод, изложение в три глави, заключение, справка за научните приноси, списък на използваната литература, декларация за оригиналност и приложения. Съдържанието на всяка от главите е разпределено в отделни параграфи. Основният текст съдържа 11 таблици и 17 фигури. Списъкът на използваната литература се състои от 239 бр. заглавия на български, немски и английски език.

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка в катедра “Администрация и управление” при факултет “Социални, стопански и компютърни науки” на ВСУ „Черноризец Храбър”.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на открито заседание на научното жури на 22.08.2024 г. от 10.30 ч. в Заседателната зала на ВСУ „Черноризец Храбър”.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в канцеларията на катедра “Администрация и управление” към факултет “Социални, стопански и компютърни науки” на ВСУ „Черноризец Храбър” и на www.vfu.bg.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Увод

Живеем в динамично време на дигитални трансформации и преобразувания във всички сфери на живота. С развитието на икономика, основана на знанието и автоматизацията на труда, се достига до съществени структурни промени на пазара на труда, които променят и изискванията към уменията на работната сила. Възниква необходимост от развитие на умения и компетентности през целия живот, което се явява важно условие за улесняване както на преходите на пазара на труда, така и за социалното приобщаване.

Обективните очаквания към страната ни като пълноправен член на Европейския съюз намират израз в създаването на необходимите условия, за да бъде България своеобразен гарант за бъдещето на младежта и за стабилността на Обединена Европа. Потребността от достигане на европейските стандарти и повишаване на конкурентоспособността, демографският срив, водещ до бързо намаляване на числеността на работната сила, значително променят изискванията към квалификацията и уменията на трудовите ресурси и налагат бързи и адекватни промени в системата на образованието и обучението. Тъй като образованието е дългосрочен процес и резултатите от промените в него стават видими след години, то предприемането на спешни мерки в тази сфера е неотложно.

Във връзка с това, все по-широко се признава същественият принос на кариерното ориентиране и консултиране за постигането на основните цели на обществената политика – учене през целия живот, социално приобщаване, ефективност на пазара на труда и икономическо развитие. Кариерното ориентиране се разглежда като инструмент на политиките на пазара на труда, тъй като помага да се балансира нуждите на индивида с нуждите на икономиката.

2. Актуалност на темата

Актуалността на темата се определя от факта, че кариерното образование отдавна е приоритетен въпрос в цяла Европа във връзка с развитието на концепцията за учене през целия живот. Множество

са европейските стратегически документи, които насочват към качество на образованието, знанията и компетентностите, необходими за успеха в свят на бързи промени в обществото, икономиката и на пазара на труда. На фокус са темите, свързани с високите нива на младежка безработица, ранното отпадане от образователната система, слабите постижения в учебните процеси и несъответствието или недостига на умения за настоящия и бъдещия пазар на труда в условията на интензивно технологично развитие.

В търсене на решения на описаните проблемни области се открояват множество международни научни дебати и изследвания, представящи очакваните промени в областта на кариерното ориентиране и консултиране и търсещи отговор на перспективите за кариерно ориентиране на младите хора. Новите дигитални технологии предлагат множество възможности на младите хора по пътя към техния успех, да могат да се справят с появата на нови предизвикателства, както и да отговорят на променящите се нужди на бъдещето от професионалисти в различните сфери на дейност.

3. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване е отношението на учениците от гимназиалния етап на обучение към прилагането на иновативен модел за кариерно ориентиране и консултиране, като потенциален носител на компетентности за дигитално и кариерно ориентиране и консултиране.

Предмет на изследване в дисертационния труд е взаимовръзката между прилагането на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в обучението по кариерното ориентиране и консултиране за успешна професионална реализация на учениците.

4. Изследователски проблем

Изследователският проблем е породен от недостатъчната разработеност и ограничеността на изследванията и анализите за възможностите за интегриране на дигиталното кариерно ориентиране в средното образование. С нарастваща актуалност е противоречието между необходимостта от практическо развитие на

знанията, уменията и нагласите на учениците и отсъствието на цялостен, теоретично обоснован, експериментално проверен и адаптиран към българските образователни условия иновативен модел за кариерно ориентиране и консултиране, съчетаващ прилагането на ИКТ в обучението и кариерното ориентиране. В тази връзка е необходимо да се отбележи, че:

- Все още няма утвърден модел за компетентност в кариерното ориентиране, констатиращ резултатите от кариерното ориентиране и консултиране на учениците.
- Използването на ИКТ в кариерното ориентиране и консултиране на учениците е сравнително нова практика и все още има малко разработени методики.
- Има принципи становища за един или друг метод в кариерното ориентиране и консултиране, но няма пряко наблюдение на ползите от дигиталните технологии в кариерното ориентиране.

Отсъствието на сходни проучвания възпрепятства възможността за изготвяне на сравнителен анализ.

5. Авторова теза

Основната теза, като логическо допускане, подложено на верификация в настоящия труд, е че връзката между възможностите на ИКТ в образованието и методите на кариерното ориентиране и консултиране съдейства за плавно адаптация на младите хора към процесите на промяна, свързани с преходът към Индустрия 5.0. Предполага се, че с разработването и прилагането на иновативен модел за кариерно ориентиране и консултиране, в който са съчетани компетентностите за кариерно ориентиране с дигиталните компетентности на учениците, те ще повишат своите възможности за управление на кариерата си.

6. Цел и задачи на изследването

Целта поставена в разработката е въз основа на проведено проучване и анализ, да се разработи теоретично обоснован и практически приложим иновативен модел за организиране на интегрирано обучение по кариерно ориентиране и консултиране чрез синхронизиране на традиционните и дигиталните методи,

инструменти и форми за кариерно ориентиране и консултиране, с което да се повиши мотивацията на учениците от гимназиалния етап на обучение и да се осигури плавен преход към продължаващо образование или към пазара на труда.

За постигане на целта са поставени следните *изследователски задачи*:

➤ Да се проучат и анализират литературни източници за същността на основните понятия, свързани с темата на изследването – кариерното ориентиране и консултиране на ученици от гимназиалния етап и тяхната успешна професионална реализация.

➤ Да се установят възможностите за проекция на кариерното ориентиране в дигиталното образование.

➤ Да се изведат факторите, обуславящи необходимостта от въвеждането на иновации в кариерното ориентиране.

➤ Да се представят съществуващи модели и добри практики за интегриране на цифрови технологии в кариерното ориентиране.

➤ Да се предложат примерни дигитални инструменти като допълнение към аналоговите предложения за кариерно ориентиране и консултиране, съобразени с възрастта на учениците.

➤ Чрез адаптиране на съществуващи компетентностни модели да се проектира иновативен модел за кариерното ориентиране и консултиране, синхронизиращ аналогови и дигиталните методи, инструменти и форми за кариерното ориентиране и консултиране.

➤ Да се направят изводи и препоръки за възможностите за повишаване на качеството на кариерното ориентиране и консултиране в училище чрез оптимално използване на възможностите на ИКТ в сътрудничество с всички заинтересовани страни.

7. Методология на изследването

Спецификата на изследвания проблем изисква използването на комплексния, системния и процесния подход, които позволяват дейностите и процесите за интегриране на дигиталното кариерно ориентиране в средното образование да се разглеждат в тяхната

взаимна връзка и взаимодействие помежду им в социално-икономическата и образователна среда.

Системата от използваните конкретни изследователски методи обхваща:

- проучване, систематизация и интерпретация на българска и чуждестранна научна литература, научни и научноприложни изследвания в областта на изследваните проблеми;

- анализ на нормативните актове на ЕС и България – директиви, резолюции, закони, мерки и стратегии, отчитащи необходимостта от умения за управление на кариерата в сложните образователни условия и пазарите на труда през XXI век;

- наблюдение за установяване на нагласата и мотивацията на учениците за използване на дигитални методи в обученията по кариерно ориентиране;

- обучителен експеримент за установяване на осигуреността на училищата с дигитални устройства и интернет свързаност в класните стаи;

- провеждане на допитване чрез въпросник за установяване на дигиталните компетенции по кариерно ориентиране на учениците от гимназиалния етап;

- анализ на резултатите от проведеното допитване чрез инструментите на *Google Forms*;

- методът на синтеза е приложен, за да се обобщат резултатите от анализа;

- метод на моделирането – чрез адаптиране на добри практики в кариерното ориентиране и консултиране проектиране на иновативен модел за кариерно ориентиране и консултиране на учениците от гимназиалния етап с интегрирани ИКТ, подходящ за условията на обучение в национален контекст;

- провеждане на анкетно проучване за установяване на отношението на учениците от гимназиалния етап към съдържанието и технологията на приложение на модела за технологична интеграция на кариерното ориентиране и консултиране.

Научно-приложните резултати от дисертационното изследване биха били полезни на ръководители, учители и експерти за усъвършенстване на педагогическите практики на равнище

училище чрез прилагане на интегрирани подходи за интегриране на дигиталното кариерно ориентиране в средното образование.

8. Ограничения на предметния и проблемния обхват на дисертационния труд

Извън обхвата на дисертационния труд остават следните въпроси: изследването няма претенции за извеждането на общовалидни изводи за учениците от гимназиалния етап от страната, тъй като изследването е проведено в гр. Варна и областта. Извън обхвата на труда е отношението на педагогическите специалисти в системата на училищното образование към прилагането на интегриран модел за кариерно ориентиране и консултиране на учениците. Изследването обхваща само ученици от гимназиалния етап (8–12 клас), обучаващи се в държавни и общински училища. Не са изследвани ученици със специални образователни потребности (СОП). Същинският анализ на проучването не обхваща отношението на работодателските организации към изследваните конструкти. Извън обхвата на проучването е отношението на родителите към прилагането на интегриран модел за кариерно ориентиране и консултиране на учениците.

II. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е в обем от 190 страници и се състои от увод, изложение в три глави, заключение, справка за научните приноси, списък на използваната литература, декларация за оригиналност и приложения. За надлежното представяне на разработката са използвани 11 таблици и 17 фигури. В съдържателно отношение дисертационният труд е структуриран както следва:

Увод

Първа глава. Теоретични постановки и актуални концепции, свързани с кариерното ориентиране и консултиране

1.1. Кариерното ориентиране като компонент на образованието.

1.2. Необходимост от дигитално кариерно ориентиране и консултиране в средното образование в условията на икономика на знанието и Работен свят 5.0.

1.3. Дисонанси между уменията на завършващите средно образование и реалните потребности на пазара на труда.

Втора глава. Модели за насърчаване на професионална реализация в дигиталното кариерно образование

2.1. Влияние на иновациите и иновативните подходи върху процесите на образование и обучение в условията на дигитална трансформация.

2.2. Предизвикателства пред дигиталното кариерно ориентиране и консултиране и придобиването на умения за управление на кариерата.

2.3. Добри управленски практики за приложение на модели за компетентност в кариерното образование, в дигиталното образование и в дигиталното кариерно ориентиране и консултиране.

Трета глава. Концептуална визия за структуриране на иновативен модел за кариерно ориентиране и професионална реализация на учениците от гимназиалния етап

3.1. Анализ на нормативната рамка и съдържателното осигуряване на компетентностните модели.

3.3. Емпирично проучване на възможностите за интегриране на дигиталното кариерно ориентиране в средното образование.

3.4. Конструирание на иновативен модел за кариерно ориентиране и консултиране.

Заклучение

Приноси на дисертационния труд

Използвана литература

Декларация за оригиналност

Приложения

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

В Увода е представена актуалността и практическата приложимост на изследваната проблематика и са изложени мотивите за избор на темата. Формулирани са изследователският проблем и основната теза на докторанта. Определени са предмета и обекта на

дисертационното изследване. Дефинирана е целта и са посочени изследователски задачи. Посочени са ограниченията на изследваната проблематика и използвания изследователски инструментариум.

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ И АКТУАЛНИ КОНЦЕПЦИИ, СВЪРЗАНИ С КАРИЕРНОТО ОРИЕНТИРАНЕ И КОНСУЛТИРАНЕ

Първа глава на дисертационния труд е структурирана в три параграфа и има подчертан теоретичен характер и е посветена на изследване и анализ на същностните особености на кариерното ориентиране и консултиране като компонент на образованието. Очертана е концептуалната рамка и са типологизирани ключови проблеми на кариерното ориентиране в средното образование в условията на икономика на знанието и Работен свят 5.0. Изяснен е понятийния апарат и е представена връзката между кариерното ориентиране консултиране и професионалното ориентиране. Обяснен е интереса към изследване на дисонансите между уменията на завършващите средно образование и реалните потребности на пазара на труда.

В параграф 1.1. „Кариерното ориентиране като компонент на образованието“ е представена възникналата в началото на XX век необходимост от професионална ориентация и кариерно ориентиране. В отговор на възникналите потребности се създава движение за професионална ориентация, чиято основна идея е подпомагане на хората да разкриват връзката между себе си и своята кариера, а разработеният подход, оказва огромно влияние върху теорията и практиката на професионалното ориентиране и кариерното консултиране.

Подчертано е, че смисълът и съдържанието на понятието „кариера“ претърпяват съществени изменения в резултат на социалните, икономически и технологични промени, които правят съвременния трудов пазар все по-сложен и по-динамичен. В понятието „кариера“ се влага и нещо повече – екзистенциалният опит на личността в работата и образованието, свързан с периоди на преход и идентичностни промени през цялостния трудов живот. Кариерата е уникална за всеки човек и нейната динамика е под влияние на напредъка на технологиите, икономическите промени и

социалните норми, както и от стремежът на младите хора за по-добро качество на живот.

Аргументирана е необходимостта от разграничаване на понятията „професионално ориентиране“ и „кариерно ориентиране“, тъй като това е свързано с подходите и методите на консултантска дейност.¹ Най-общо основната разлика между тях е, че професионалното консултиране насочва към възможен избор на професия, а кариерното – към възможности за кариерно развитие.

Систематизирани са теориите за избор на кариера. Посочени са научни направления, които се опитват да дадат принос към темата, което води до широк спектър от модели, подходи и теории за избор на кариера. Обобщено е, че теориите анализират процеса на избор на кариера, факторите, влияещи върху избора на кариера и степента на свързаност между тях. Доказателство за това е създаването на модели за кариерно ориентиране, формиращи и развиващи умения за управление на кариерата. Изведена е разликата в теоретичните постановки, изразяваща се в начина, по който се разглежда кариерното развитие и факторите, които влияят при избора на кариера.

Поради многообразието на концепции фокусът в настоящото изследване е насочен към тези, които дават реалистична представа за механизмите на вземане на професионални решения и ефектите, към които се стреми кариерното ориентиране. Представено е обобщеното от Шрьодер разбиране за кариерно ориентиране.²

Представените нови теоретични подходи, разширяват класическите теории, като вземат предвид факта, че хората са сложни, само проектиращи се, развиващи се системи, които са в постоянно взаимодействие с околната среда. По този начин тези теории разширяват перспективата за избор на кариера и насърчават по-всеобхватното и комплексно кариерно ориентиране.

---

¹ Василев, Д., Я. Мерджанова (2011). Теория и методика на професионалното ориентиране. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

² Schröder, R. (2019) Berufliche Orientierung als fachdidaktische Aufgabe der ökonomischen Bildung. In: Schröder, Rudolf (Hrsg.): Berufliche Orientierung in der Schule. Gegenstand der ökonomischen Bildung. Springer Verlag, Wiesbaden. p. 29 – 50.

Фиг. 1. Процес на кариерното ориентиране по Bergmann, 2004³.
(собствен превод)

Аргументирано е че наред с другите задачи на израстването младите хора трябва да могат да установят връзки между структурите на системата за обучение и заетост с техните лични изисквания. За постигане на тази цел, обикновено човек се обръща към индивидуалните си желания, интереси и умения и ги адаптира към съответните нужди и изисквания на професионалния и работния свят. Фигура 1 илюстрира ролята на училището в процеса на кариерното ориентиране и неговата връзка с професионалната реализация на учениците.

Обърнато е внимание, че днес българската образователна система е призвана да подготви за успешна личностна и професионална реализация поколенията от деца и ученици, на които предстои да навлязат в активна трудова възраст в следващите поне пет десетилетия. Кариерното консултиране в сферата на средното образование има за основна цел да подпомогне ефективно младите

³ Bergmann, C. (2004). Berufswahl. In H. Schuler (Hrsg.), Enzyklopädie der Psychologie. Organisationspsychologie Grundlagen – und Personalpsychologie (Bd.3, 343-387). Göttingen: Hogrefe.

хора при техния професионален избор и свързаното с него професионално развитие.

Обобщено е, че кариерното ориентиране е важен елемент от общата политика на училищното образование и отчита промените, които новите технологии внасят в живота на младите хора, като извежда на преден план особеностите на подрастващите и специфичните характеристики на младежката култура, различните им ценности и поведение, които често са неразбрани за предишните поколения, но могат да предложат безценен потенциал за икономиката, за пазара на труда, за производството и технологиите на утрешния ден.

В параграф 1.2 „Необходимост от дигитално кариерно ориентиране и консултиране в средното образование в условията на икономика на знанието и Работен свят 5.0“ е потърсен отговор на въпроси свързани с новите потребности на света на труда през XXI век и какви знания и умения трябва да придобият младите хора, за да могат да се реализират успешно. Обърнато е внимание, че дизайнът на образованието, включително дигитализацията, имат значение за оформяне на личността, тъй като дигиталното образование е нещо повече от интегриране на цифровите технологии в класната стая. Това предполага нов начин на мислене.

Представена е стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021–2030) като е подчертано, че „стрежежът към разширяване на професионалното образование и обучение се обуславя от развитието на дигитализацията и технологиите, прехода към зелена икономика и устойчиво развитие“.⁴ Анализирани са набелязаните в стратегическия документ мерки за подкрепа на всички деца, които имат затруднения с усвояване на учебното съдържание, за кариерно ориентиране с цел подготовка за преход към следваща образователна степен, за мотивация за продължаване на образованието и за участие на пазара на труда.

---

⁴ **Стратегическа** рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021–2030) <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1399> (достъпно на 11.04.2022)

В контекста на дефинираната теза на изследването е отделено внимание преди всичко на връзката между възможностите на Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) в образованието и методите на кариерното ориентиране, които могат да съдействат за плавната адаптация на младите хора към процесите на промяна, свързани с развитието на Индустрия 5.0. Предполагано е, че с разработването и прилагането на иновативен модел за кариерно ориентиране и консултиране, в който са съчетани компетентностите за кариерно ориентиране с дигиталните компетентности на учениците, то те ще повишат своите възможности за продължаващо образование и управление на кариерата си. Обърнато е внимание, че дигитализацията на учебния процес е ключов елемент на модерното училище, чрез който се оптимизира процесът на обучение, повишава се неговата ефективност и се подпомага навлизането на иновации, базирани на ИКТ.⁵

Анализът показва, че съществено предизвикателство пред кариерното ориентиране продължава да бъде ограничения достъп до информация, съдържание и материали, свързани с кариерата. Като ограничение са определени остарелите или невалидни данни за пазара на труда и тяхното представяне. Друг фактор е и цифровото разделение: липсата на ноу-хау, оценка и използване на информационните ресурси.⁶

Анализът на конституционните норми показва, че съгласно Конституцията на Република България училищното образование и обучение до 16-годишна възраст е задължително и безплатно в общинските и държавните училища.⁷ Въпреки това данните на ЕК показват, че в България през последното десетилетие процентът на лицата, напускащи преждевременно системата на образованието и

---

⁵ Навлизането на новите цифрови технологии във всички сфери на живота, работата и икономиката е допълнително ускорено от пандемията от Ковид-19, когато дигитализацията създаде възможност за непрекъснатост на образователния процес след обявеното извънредно положение, което позволи образователната система да премине успешно в дистанционен режим на работа.

⁶ **Четири основни момента** за използване на цифровите технологии в професионалното ориентиране <https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/latest/news/four-essentials-for-using-tech.htm> (достъпно на 01.12.2022)

⁷ **Конституция** на Република България. Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г. <https://www.parliament.bg/bg/const/> (достъпно на 20.05.2023)

обучението е относително висок. През 2021 г. той намалява до 12,2 % (в сравнение с 12,8 % през 2020 г. и 14 % през 2019 г.), но все още е над средната стойност за ЕС от 9,7 %.⁸

Направен е проблемен анализ на възрастовите особености на учениците. Безспорни са резултатите, че по-младите поколения са израснали в свят, в който са заобиколени от дигитални инструменти от най-ранна възраст: компютри, уеб камери, смартфони или интернет. В тази връзка някои автори определят поколенията Z (родени в периода 1995 – 2009 г.) и Alpha (родени в периода 2010 – 2024 г.) като „дигитални поколения”. Логично е комуникационните характеристики на тези поколения съществено да се различават от традиционните комуникационни канали използвани от родителите им. Възприемането на информацията, структурирането и организирането на колективна памет се явяват основа при създаването на учебна среда.⁹

Представена е взаимовръзката между Индустрия 4.0 и Индустрия 5.0, като е подчертано, че Индустрия 5.0 не игнорира мястото на човека, а напротив извежда ключовата роля на човешкия фактор в партньорство с изкуствения интелект. Аргументирана е перспективата Работен свят 4.0. и 5.0 да продължат да съществуват в сътрудничество и са структурирани някои основни предизвикателства пред пазара на труда.

Параграф 1.3. „Дисонанси между уменията на завършващите средно образование и реалните потребности на пазара на труда“ е посветен на все по-актуалните през последните няколко години теми, свързани с дисбалансите на пазара на труда, търсените и предлаганите умения и ролята на образованието, са сред тези, към които работодатели, синдикати, държавно управление и обществото проявяват все по-голяма чувствителност и заинтересованост. Структурните несъответствия на пазара на труда засягат все повече предприятия, организации и предлагащи труд на

---

⁸ **Обзор** на образованието и обучението за 2022 г. ЕК. <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/bg/> (достъпно на 20.05.2023)

⁹ **Стоянова, П.**, (2011) Поколенията на дигиталната книга. Научно електронно списание Медии и обществени комуникации, Брой 8/ Януари 2011 г. <http://media-journal.info/?p=item&aid=135> (достъпно на 12.12.2022)

глобално ниво. Пазарът на труда на XXI век става все по-гъвкав и свободен, но все по-несигурен. Цифровизацията променя света на труда, като налага изискването за нови умения и перспективи. Работните практики стават все по-променливи и това крие риск, свързан с несигурни начини на живот и ограничен достъп до форми на социална защита.

Анализирани са данни от проведено през септември 2022 г. проучване от Националния статистически институт (НСИ) за потребностите на бизнеса, които показват, че 32,3 % от анкетираните промишлените предприятия в България извеждат недостига на работната сила като фактор, затрудняващ дейността им.¹⁰ Изразено е притеснение от оформящата се тенденция за напускане на работа от млади, добре образовани, привлекателни за пазара на труда хора.

Изведени са базови умения за професионална реализация в професиите на бъдещето и е подчертано, че с развитието на икономика, основана на знанието и компютъризацията в немалко сфери са дигитализирани повечето професионални области, в резултат на което, обхватът на производствените дейности с участие на човека, намалява. С тенденцията за по-висока квалификация, се увеличават и изискванията към работната сила, а с тях и нуждите от учене през целия живот. В тази връзка нараства потребността на обществото да подsigури уменията, необходими за дигиталната икономика.

Представена и подкрепена е позицията на изследователи, които споделят разбирането, че от първостепенно значение за професионалното и личностното развитие на младия човек в XXI век е ученето през целия живот, както и съчетанието с дигитални и меки умения.

Изведени са същностните особености на меките умения като качества, личностни черти и социални умения, които всяка личност притежава в различна степен, но също така би могла да развие в резултат на подходящо обучение. Обърнато е внимание, че меките като съставна част на *трансверсалните умения*¹¹, имат съществена

---

¹⁰ Ключови показатели за България info@nsi.bg, www.nsi.bg (достъпно на 15.02.2023)

¹¹ Терминът „трансверсални умения“ (transversal skills) често се използва като взаимозаменяем с „меки умения“, „преносими умения“, „общоприложими умения“, „ключови

роля при междуличностните взаимоотношения, социалното възприятие, решаването на комплексни проблеми и вземане на решения. Характеризират се с широк обхват от различни области на знания и в съчетание с професионалните умения могат да бъдат основа на всички новопоявяващи се работни места, изискващи технологични компетенции. Добре развитите когнитивни умения като оригиналност, гъвкавост на идеите и активно учене имат нарастващо значение при кариерното развитие.

Аргументирано е, че изграждането на меки умения чрез образователната система у нас почти липсва. Училищата и университетите се занимават основно с теоретични знания, които не са подплатени с достатъчно практически умения. За сметка на това меките умения, знанието как да бъдеш пълноценен член на обществото и да прилагаш способностите си на практика, са подценени. Голяма част от българските млади кадри се затрудняват да комуникират и работят с хора. Всичко това очертава важността на приобщаващото образование (възпитаващо меки умения), паралелно с формалното.

Посочено е, че видовете работни места, за които се предвижда да имат по-висок ръст към заетостта през следващото десетилетие, са тези с нисък риск от автоматизация. Следователно степента, в която технологичният напредък ще продължи да измества дадени професии или да създава нови възможности в бъдеще, ще зависи от естеството на задачите, изпълняван в дадена професия. Задачи, които лесно могат да се автоматизират или пресъздадат чрез код, са подложени на по-голям риск от технологизиране. А задачи, които са свързани предимно с интерактивни и социални услуги, както и с решаване на проблеми и иновативно мислене, са по-малко уязвими. От друга страна, видовете професии, при които се очаква да има силен растеж в заетостта, се характеризират с високи нива на

умения“ или „основни умения“, но също и с „ключови компетентности“ или „умения на 21. век“. Използва се все по-често, особено на ниво политика на ЕС, често във връзка с ключовите умения, свързани с пригодността за заетост, като умения за учене, работа в екип, решаване на проблеми. Различните дефиниции и подходи се фокусират върху различни аспекти и водят до разнообразие от категории и структури. Вж. <https://ecvet.hrdc.bg/news/poveche-za-prenosimite-umenia/> (достъпно на 03.12.2022)

когнитивни умения, напреднали дигитални умения, умения за общуване и планиране.

Изтъкнати са проблеми, свързани с високите нива на структурна младежка безработица и преждевременното отпадане от образователната система, които излагат на риск прехода от училището към пазара на труда. Безспорен е фактът, че младежите с ниска образователна степен имат проблеми при намирането на работа и продължаващо обучение. Мнозина имат затруднения с успешното завършване на средно образование и придобиването на професионална квалификация.

Подчертано е, че младите хора с лекота възприемат техническите нововъведения и бързо ги интегрират в собствената си реалност. Въпреки, че днес дигитализацията е факт във всички сфери на живота, са очертани и някои неблагоприятни тенденции свързани с недобре обмислените практики, недостатъчното технологично обезпечаване и инфраструктура, както и с дидактически концепции. Педагозите и кариерните консултанти в средното образование са изправени пред задачата да предават необходимите умения като използват най-новите, предимно дигитални методи на обучение. Постигането на тези цели е възможно чрез прилагане на иновативни образователни подходи. Независимо от постигнатия значителен напредък в интегрирането на ИКТ в кариерните услуги в средното образование и свързаните с тях практики, все още не е разгърнат безспорния потенциал за по-нататъшно усъвършенстване на кариерното образование.

ВТОРА ГЛАВА. МОДЕЛИ ЗА НАСЪРЧАВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНА РЕАЛИЗАЦИЯ В ДИГИТАЛНОТО КАРИЕРНО ОБРАЗОВАНИЕ

В параграф 2.1. „Влияние на иновациите и иновативните подходи върху процесите на образование и обучение в условията на дигитална трансформация“ е направен анализ на цифровите и технологични иновации и промени в пазара на труда в европейските общества и икономики. Посочено е, че много от днешните професии не са съществували преди десет години, логично е, че в бъдеще предстои да бъдат създадени много нови форми на заетост. В „Бялата

книга за бъдещето на Европа“ Европейската комисия изтъква, че е голяма „вероятността повечето от децата, които днес посещават начално училище, един ден да работят на нови видове работни места, които все още не съществуват“. ¹²

Аргументирана е нуждата от радикална трансформация на образованието, провокирана от динамиката на обществено развитие, която предопределя предпоставките за придобиване на необходимите знания и подготовка от младите хора за бъдещата им реализация в дигиталната икономика. Систематизирани са основните характеристики на образованието от нов тип и е посочена тяхната свързаност с насърчаването на развитието на индивидите в една изключително многомерна и динамично променяща се среда, където емпиричните знания отстъпват на нуждата от практически житейски умения, способности за творчество, критично мислене и насърчаване на личния потенциал на обучаемия.

Изяснен е понятийния апарат свързан с влиянието на иновациите и иновативните подходи в образованието. Представени са подходящи за настоящото изследване дефиниции на понятието „иновация“ (от лат. *innovatio*) означава новост, нововъведение, нов метод, продукт, нова идея или технология ¹³

Представени са същностните характеристики на иновативната педагогика и е направен преглед на широкия спектър от различни използвани подходи за преподаване и учене, които в повечето случаи не са базирани само на ИКТ методи, а в същото време са насочени към придобиване и надграждане на интердисциплинарни умения. По отношение на кариерното обучение това означава, че са необходими промени на ниво система, училище и преподаване, както и сред самите обучаващи, за да се установят иновативни педагогически подходи за преподаване и учене.

Обобщено е, че иновативната педагогика не се явява нито на теория, нито на практика като ясно дефинирана педагогическа концепция, а е по-скоро всеобхватна цел за по-нататъшното развитие

---

¹² **Бяла** книга за бъдещето на Европа (2017), Европейска комисия https://ec.europa.eu/commission/white-paper-future-europe-reflections-and-scenarios-eu27_bg.

¹³ **Бояджиева, Н.** (2021). Приложение на иновативни методи в училищното образование. Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Факултет по науки за образованието и изкуствата. Книга педагогически науки. Том 114, София.

на образователната работа. Иновациите в образованието целят промяна на културата на преподаване и създаване на по-привлекателна среда за учене, както и повишаване на ефективността на образователния процес. Обърнато е внимание, че дигиталното кариерно ориентиране и консултиране е педагогическа иновация, защото допринася оптимално за развитието на уменията на обучавания.¹⁴

Фиг. 2. Описание на шестте групи иновативни педагогики¹⁵ (собствен превод)

Подчертана е необходимостта от съобразяване с иновационните цикли, които стават все по-кратки. Това затруднява надеждното прогнозиране на тенденциите и предизвикателствата в образованието. Безспорно е, че основни предпоставки за въвеждането на иновации са обучението, науката и научните изследвания, които всъщност са най-важните ресурси в обществото на знанието. Общозвестно е, че инвестициите в образованието, науката и научните изследвания са тясно свързани с икономическите и технологичните резултати, а съвременната образователна практика в България е изправена пред предизвикателството на непрекъснато

¹⁴ **Подходите на иновативната педагогика** са обсъдени от множество учени в изпълнение на проекта на ОИСР „Иновативни педагогики за мощно обучение“ OECD (2018). Вж. **Innovative pedagogies for powerful learning (IPPL)** <http://www.oecd.org/education/ceii/innovative-pedagogies-for-powerful-learning.htm> (достъпно на 21.08.2023)

¹⁵ **Paniagua, A. & D. Istance** (2018) *Teachers as Designers of Learning Environments: The Importance of Innovative Pedagogies*, Educational Research and Innovation. OECD Publishing, Paris, p. 79 <http://dx.doi.org/10.1787/9789264085374-en> (достъпно на 20.08.2023)

търсене на модели за усъвършенстването си, които водят до повишаване на мотивацията и интереса на учениците към проблемите, свързани с професионалната реализация в професиите на бъдещето.

Параграф 2.2. „Предизвикателства пред дигиталното кариерно ориентиране и консултиране и придобиването на умения за управление на кариерата“ е посветен на изследване и анализ на предизвикателствата, провокирани от навлизането на дигиталните технологии както в работната среда, така в начина на живот на съвременния човек. Цифровите технологии имат огромен и все още неоползотворен потенциал за повишаване на качеството на кариерното ориентиране.

Обърнато е внимание на тенденцията към продължаваща дигитализация на кариерното образование чрез разработването на множество дигитални приложения и инструменти. Подчертано е, че постоянно се разработват и доразвиват възможностите за цифрова подкрепа чрез интернет платформи, кариерни видеоклипове, онлайн симулации, цифрови тестове или приложения за (игрово) опознаване и изследване на професиите, Съществуващото онлайн съдържание обаче, не е адаптирано към новите поколения младежи – вместо това все още преобладават традиционните методи при предоставянето на консултантски услуги.¹⁶

Направеният анализ и оценката на научни дебати показва, че авторите открояват дигиталните предложения като добро допълнение към аналоговите предложения за кариерно образование и не визират окончателна замяна на класическите кариерни практики. Доказано е, че дигитализираното допълнително обучение надгражда присъственото обучение (лице в лице) с формати на обучение, които изискват поддръжка от цифрови или онлайн приложения. Иновативните форми на обучение са обобщени като „интегрирано допълнително обучение“ – при което преходът между присъствените, смесените, хибридните и обърнатите онлайн подходи

---

¹⁶ **Иванова**, Кр. (2023) Дигитално-медийна грамотност. Електронно списание – i-Продължаващо образование. СУ. Том 18/2023

е плавен, поради което терминът покрива широк набор от предложения, както е илюстрирано на фиг. 3.

Фиг. 3. Интегрирано допълнително обучение¹⁷

Достигнато е до съждението, че представените форми на интегрирани подходи дават възможност за използване на дигитални медии, увеличават мотивацията на учениците за учене или времето, прекарано с учебното съдържание, подобряват резултатите от ученето, удовлетвореността им от обучението, и също така, предоставят повече пространство за размисъл. Отбелязан е и факта, че много инструменти, особено комуникационни приложения и платформи за сътрудничество, бележат силен растеж в периода на Ковид пандемията. „Учениците учат уроците си вкъщи, а в клас ги разглеждат и осмислят, сътрудничат си в дискусии и групови задания, работят върху упражненията с подкрепата и насоките на учителя“¹⁸.

Идентифицирани са предизвикателства, пред които са изправени образователните институции от системата на средното

---

¹⁷ **Източник:** Sturm René, Egger-Subotitsch Andrea, Liebeswar Claudia (2020) Digitale Bildungswerkzeuge. Bericht II zur Studie "Digitale bzw. assistierende Arbeits- und Weiterbildungswerkzeuge am (Online) Arbeitsplatz". Wien: abif. Online verfügbar unter https://www.amsforschungszentrum.at/downloadpub/2020_AMS-ABIFBericht_2_Digitale_Weiterbildungswerkzeuge.pdf /достъпно на 13.08.2023/

¹⁸ Карчева, М. (2023) Моделът „Обърната класна стая“. Електронно списание – i-Продължаващо образование, том 18/2023, СУ „Св. Климент Охридски“

образование, в условията нови образователни реалности, нови образователни продукти, нова образователна среда, които налагат развиване на умения за изпреварващо поведение в условията на увеличаващи се конкуренция и обществени очаквания.

Последователно е представено развитието на кариерното ориентиране и консултиране в цифровата ера (през последните десет години), като ключов момент в историята на професионалното ориентиране. Посочено е, че е безспорен значителния напредък в интегрирането на новите технологии в кариерните услуги и свързаните с тях практики, отбелязано е, че е безспорен потенциала за по-нататъшно подобряване и усъвършенстване.

Подчертано е, че отговорните за провежданите образователни политики лица, понякога са скептични относно насърчаването на уменията за избор на кариера на учениците в гимназията, тъй като считат, че тази образователна група не се нуждае от подкрепа. Освен това една част от гимназистите са пълнолетни и трябва сами да вземат решения. Неподходящият избор на кариера и обучение, и произтичащите от това лични и социални последици също представлява значителен проблем за учениците от гимназиалния етап на обучение. Високият процент на отпадане от училище и значителните нива на младежка безработица са доказателство за това.

*В параграф 2.3. „Добри управленски практики за приложение на модели за компетентност в кариерното образование, в дигиталното образование и в дигиталното кариерно ориентиране“ са представени концепции за умения за управление на кариерата. Отбелязано е, че възникват в англоезичните страни, а в Канада, Австралия и Съединените щати са изведени каталози на уменията, които формират основата за концепциите за професионална ориентация в училища, колежи и университети. Сложността и богатството на концепцията за умения за управление на кариерата (*Career Management Skills*), са представени от експерти през 2022 г.¹⁹*

---

¹⁹ **Blaich, I., Grüneberg, T., Knickrehm, B., & Thiel, R. (2022)** Verbesserung der Qualität der Beruflichen Orientierung an Schulen – Ein Handbuch: Deutsche Überarbeitung eines Originals von

Направен е опит да бъде доказано, че концепцията за компетентност за избор на кариера във висока степен съответства на дебата за общата компетентност в образователната система в Европа. Ориентацията към компетентност има съществено дидактическо развитие от началото на хилядолетието, а днес изследванията на компетентността за избор на кариера в професионалното ориентиране са систематизирани и диференцирани.²⁰

Представен е моделът за избор на кариера на Тюринген, в който кариерното ориентиране е свързано не само с избора на образование или професия, но и с процеса на кариерното развитие през целия живот. В публичния дискурс и в специализираната литература за тази цел се използва терминът „компетентност за избор на професия“, който е насочен основно към подготовка на решение за професионално обучение или за обучение след завършване на училище. Тази по-тясната концепция улеснява измерването и проектирането на възможности за учене за придобиване на компетентности.²¹

В сравнителен план е разгледан модела на Юнг за частичната компетентност за намиране на работа и кариера и за придобиване на компетентност за избор на кариера.²² Моделът е по-малко обвързан с измеримостта на компетентността в затворени формати и трудно съпоставим в емпиричните образователни изследвания. Юнг отдава внимание на педагогическо-дидактическия интерес към преподаването и придобиването на компетентности в процесите на преподаване и учене.

Посочено е, че в българската образователна система основните компетентности и дейности по кариерно ориентиране в

Ronald G. Sultana: „Enhancing the quality of career guidance in secondary schools – A Handbook” [Preprint]. <https://dvb-fachverband.de/der-dvb/gruppen/guidingschools/> (достъпно на 18.06.2023)

²⁰ **Hartkopf, E.** (2020) Berufswahlkompetenz, Berufswahlbereitschaft und Berufswahlreife. Theoretische Hintergründe, Konstrukte, Messung und praktische Bedeutung. In: Brüggemann, Tim & Rahn, Silvia (Hrsg.): Berufsorientierung. UTB, Münster. S. 43-56.

²¹ **Landesstrategie** zur praxisnahen Berufsorientierung in Thüringen <https://bildung.thueringen.de/fileadmin/ministerium/publikationen/Landesstrategie.pdf> (достъпно на 18.06.2023)

²² **Jung, Eb.** (2019) Förderung der Berufswahlkompetenz im Wirtschaftsunterricht. In: Schröder, Rudolf (Hrsg.): Berufliche Orientierung in der Schule. Gegenstand der ökonomischen Bildung. Berlin Springer VS, p. 51–74.

училище са представени в Програмата за кариерно ориентиране на ниво училище.²³

Представени са примери за дигитална компетентност и са изведени умения, свързани с дигитализацията, които са от съществено значение за успешното участие в социалния живот. Обърнато е внимание, че в по-широк смисъл дигиталната компетентност способства за възможността на хората да участват в културния, медийния и дигиталния свят. Въз основа на компетентностния модел *DigComp 2.1* е създадена и матрица на компетентностната рамка.

Представен е модела на Блум, в който е приложен принципът на таксономията²⁴, която по своята същност представлява йерархия на мисловните умения, при която по-високите нива на мислене включват всички познавателни умения от по-долните нива. Описаният модел показва кои компетентности са необходими за професионалното ориентиране в цифровия свят, така че младите хора да са подготвени за света на труда и кариерата 4.0, за да могат да се справят компетентно с цифровите мерки за кариерно ориентиране и консултиране.

ТРЕТА ГЛАВА. КОНЦЕПТУАЛНА ВИЗИЯ ЗА СТРУКТУРИРАНЕ НА ИНОВАТИВЕН МОДЕЛ ЗА КАРИЕРНО ОРИЕНТИРАНЕ И ПРОФЕСИОНАЛНА РЕАЛИЗАЦИЯ НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ ГИМНАЗИАЛНИЯ ЕТАП

В параграф 3.1. „Анализ на нормативната рамката и съдържателното осигуряване на компетентностните модели“ са представени референтни рамки и други стратегически и нормативни документи, като ревизираната Препоръка на Съвета на Европейския съюз от 22 май 2018 г.²⁵ и в чл. 77, ал. 1 от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) са описани групите ключови

---

²³ **Програма** за кариерно ориентиране на ниво училище, проект BG05M2OP001-2.001-0001 „Система за кариерно ориентиране в училищното образование“, финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“. МОН, 2017

²⁴ **Bloom, B.** (1956) *Taxonomy of Educational Objectives, Book I: Cognitive Domain*. David McKay, New York.

²⁵ **Подробно** описание може да се намери в Препоръките на Съвета на ЕС от 22 май, 2018 г. на уеб адрес [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=GA) (достъпно на 19.07.2023)

компетентности, които отразяват очакванията към образователните системи да интегрират компетентностите в образователното съдържание и методите, прилагани в образователната практика.²⁶

Направеният анализ показва, че ключовите компетентности са динамична съвкупност от знания, умения, нагласи и отношения, които се очаква учениците да придобият в процеса на обучение, на практика описват личностните качества на индивида.²⁷

Посочените компетентности са дефинирани като ключови, тъй като могат да бъдат формирани и развивани във всяка възраст и придобивани чрез различни обучителни форми. Те стоят в основата на ученето през целия човешки живот и като такива са свързани с пазара на труда. Ключовите компетентности са мярка за измерване на качеството и ефективността на образованието. Повишаването им води до повишено качество на живот и благополучие на индивида, а това намалява риска от социална изолация.²⁸

Представени са основните моменти от Резолюцията на Съвета относно „Новата програма за умения за приобщаваща и конкурентна Европа“²⁹, свързани с мисията на образованието и обучението, като е обърнато внимание, че не е достатъчно само да се осигурява подготовка за пазара на труда, но и да се допринесе за социалното приобщаване и сближаване чрез по-всеобхватно личностно развитие и учене през целия живот, водещи до изграждането на критични, уверени, активни и независими граждани, които са в състояние да разберат сложността на модерното общество и да са подготвени да се справят с бързо настъпващите промени в него. Развитието на идеята намира израз в обявяването на 2023 г. в Европейската година на уменията. Основните очаквания са да се даде нов тласък на ученето през целия живот, като се предостави на работещите и бизнеса възможност да допринесат за

---

²⁶ Костова, С. (2022) Наръчник за прилагане на компетентностния подход в обучението на бъдещи учители. МОН.

²⁷ Компетентности и образование, МОН, 2019, с. 2 <https://www.mon.bg/nfs/2019/12/i-book.pdf> (достъпно на 07.08.2023)

²⁸ Василева, М. (2023) Компетентностен подход в обучението. Ключови компетентности. Електронно списание „Продължаващо образование“. СУ. Том 18/2023

²⁹ Резолюция на Съвета относно „Нова програма за умения за приобщаваща и конкурентна Европа“ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016G1215\(01\)&from=SK](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016G1215(01)&from=SK) (достъпно на 07.08.2023)

екологичния и дигитален преход чрез въвеждането на иновации. Притежаването на подходящи умения от младите хора, способства за успешното им адаптиране към промените на пазара на труда, както и на тяхното пълноценно участие в обществено-икономическия живот.³⁰

В тази връзка и въз основа на Европейската квалификационна рамка (EQF) са формулирани осем нива на компетентности, които отговарят на квалификациите за това ниво във всяка квалификационна система³¹.

Като се имат предвид потребностите на образователната практика от определяне на компетентностите в рамките на компетентностен модел за кариерно ориентиране, са очертани редица проблемни въпроси. Очаква се резултатите от проекта “Валидиране на трансверсалните умения в цяла Европа” (Transval-EU³²) да дадат отговор на част от поставените въпроси. Проектът има за цел да повиши знанията и осведомеността на оценителите по валидиране, съветниците и специалистите по кариерно ориентиране относно преносимите умения чрез изграждане на капацитет.

Приложимостта на компетентностното кариерно ориентиране, като носител на знания, умения и нагласи, се открива в способността му за развиване на умения за адаптиране към бързо променяща се среда и пълноценно функциониране на пазара на труда. Концепцията за умения за управление на живота и кариерата систематизира основните компетентности по кариерно ориентиране, които би следвало да бъдат развити в процеса на обучение.

Параграф 3.2. „Емпирично проучване на възможностите за интегриране на дигиталното кариерно ориентиране в средното образование“ е представена структурата на проучването, съобразена със следната технология: подготовка на изследването, провеждане, обработка на емпирични данни, анализ на получената информация, теоретични обобщения и практически изводи. Описани са

---

³⁰ Европейска година на уменията https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_22_6086 (достъпно на 24.06.2023)

³¹ Европейска квалификационна рамка <https://europass.europa.eu/bg/instrumenti-na-evropas/evropeyska-kvalifikacionna-ramka> (достъпно на 24.06.2023)

³² Официален сайт на Transval-EU: <https://www.transvalproject.eu/>

използваните изследователските методи за набиране на информация за нуждите на проучването – проучване на документи (контент-анализ), наблюдение, експеримент и анкетно проучване.

Предложена е методика за проучване на възможностите за интегриране на дигиталното кариерно ориентиране в средното образование, която няма претенции за изчерпателност, но може да даде отговор на множество въпроси свързани с дефицити при приложение на дигитално образование и дигитално кариерно ориентиране в средни училища на територията на област Варна. Методиката на изследването на възможностите за интегриране на дигиталното кариерно ориентиране и консултиране в средното образование е изготвена на база предварителни проучвания.

Представена е актуалността на проучването, която се обуславя от факта, че обективните очаквания към България като пълноправен член на Европейския съюз, са свързани с това, да бъде своеобразен гарант за осигуряване на бъдещо развитие както кариерно, така и за продължаване на образованието на младежта. Тъй като образованието и неговата дигитализация е дългосрочен процес, а резултатите от осъществяваните промени стават видими след години, то предприемането на спешни мерки в тази сфера е неотложно. Не на последно място, социалното и икономическото въздействие на дигиталната трансформация върху кариерното ориентиране все още не е достатъчно проучена и оценена.

Очертани са изследователските параметри на изследването – обект, предмет, цел и задачи, формулирани са следните хипотези:

Хипотеза 1: Внедряването на дигитални методи в кариерното ориентиране и консултиране повишава интереса и мотивацията на учениците за участие в дейности по кариерно ориентиране.

Хипотеза 2: Образователните институции в средното образование предлагат подходящ достъп до ИКТ и може да се предположи, че учениците и учителите могат да прилагат цифрови методи, инструменти и техники в областта на кариерното ориентиране и консултиране в училище.

Хипотеза 3: Връзката между възможностите на ИКТ и методите на кариерното ориентиране съдейства за обективното

отразяване на възможните инструменти за дигитално кариерно ориентиране и консултиране.

Хипотеза 4: Приложението на иновативен модел за кариерно ориентиране и консултиране, съчетаващ компетентностите за кариерно ориентиране с дигиталните компетенции, повишава компетенциите на учениците за управление на кариерата.

Представени са резултатите от проведеното *емпирично проучване на възможностите за интегриране на дигиталното кариерно ориентиране в средното образование*. Изяснено е, че проучването е проведено на четири етапа в училища на територията на град Варна и областта, които осигуряват средно образование. Цялостната дейност по организацията и провеждането на изследването обхваща периода от месец януари 2023 г. до месец март 2024 г. Извадката е на база 848 изследвани ученици от 8 до 12 клас. Проучването е осъществено чрез онлайн въпросници с отворен достъп и авторски инструментариум под формата на теми за упражнения по кариерно ориентиране и анкетни карти.

Представени са резултатите от Първия етап на проучването – наблюдение на ученици за установяване на нагласата и мотивацията за използване на дигитални методи в обученията по кариерно ориентиране, проведено в периода януари 2023 г. – март 2023 г. В проучването участват 110 ученици от 11 клас от пет паралелки, обучаващи се в професионална гимназия в гр. Варна. Четири паралелки получават линк към онлайн въпросници за кариерно ориентиране, една паралелка – контролна, получава същите въпросници на хартия.

Представени са резултатите от проведения на Втория етап експеримент, в периода март – април 2023 г. е проведен обучителен експеримент с ученици от 8, 9, 10, 11 и 12 клас, обучаващи се през учебната 2022/ 2023 г. В експеримента участват общо 191 ученици от 6 училища от област Варна. За целта на обучителния експеримент са изготвени онлайн материали – десет теми по кариерно ориентиране (по две теми за възрастова група), съобразени с възрастта на учениците. Упражненията се представят чрез онлайн гугъл формуляр (*Google Forms*):

Представени са резултатите от Третия етап – проучване на дигиталните компетенции в областта на кариерното ориентиране и консултиране. Въз основа на модела на компетенциите за дигитално кариерно ориентиране на Випке³³ е разработен адаптиран въпросник за проучване на дигиталните компетенции в областта на кариерното ориентиране, подходящ за ученици от гимназиалния етап. Целта на въпросника е получаване на обективна и/или субективна информация относно дигиталните компетенции на учениците. Окончателният вариант на въпросника е предложен за попълване на максимално широка група участници чрез уеб базиран инструмент – *Google Forms*. Представен е профилът на анкетираните ученици и е формирана изследователска извадка на този етап от проучването от 209 изследвани лица.

Четвърти етап – конструиране на иновативен модел за кариерното ориентиране и консултиране.

Иновативният модел за технологична интеграция на кариерното ориентиране се основава на резултатите от проведените изследвания в предходните етапи. При разработването му са взети предвид предложените за верификация хипотези, както следва:

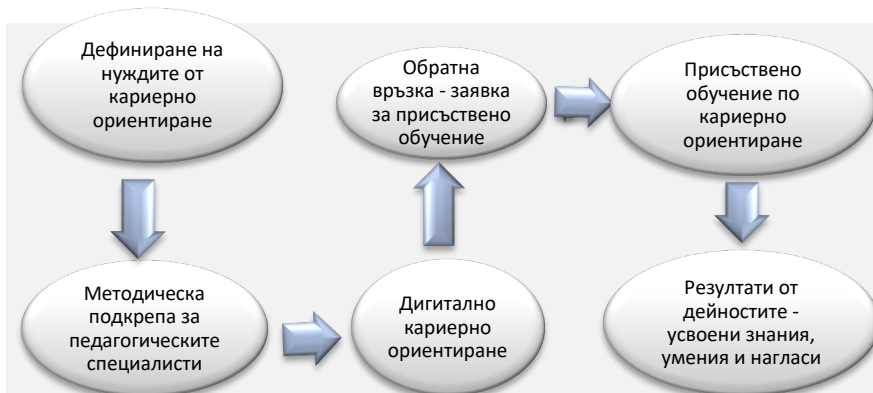
Потвърждава се хипотеза 1: внедряването на дигитални методи в кариерното ориентиране и консултиране повишава интереса и мотивацията на учениците за участие в дейности по кариерно ориентиране.

Потвърждава се хипотеза 2: образователните институции в средното образование са осигурени с подходящ достъп до ИКТ и интернет свързаност, така че учениците и учителите могат да прилагат цифрови методи, инструменти и техники в областта на кариерното ориентиране и консултиране в училище.

Потвърждава се хипотеза 3: методите на ИКТ и методите на кариерното ориентиране и консултиране спомагат за определяне на възможните инструменти за дигитално кариерно ориентиране съобразено с възрастовата група.

---

³³ **Wiepcke, Cl.** (2023). Kompetenzrahmen einer digitalen Beruflichen Orientierung (DigiBOKom). In: Wiepcke, Claudia (Hrsg.): Karlsruher Beiträge zur Ökonomischen Bildung Nr. 2. Online verfügbar unter: <https://phka.bsz-bw.de/frontdoor/index/index/docId/371> (достъпно на 20.08.2023)

Фиг. 4. Цикъл на системата за кариерно ориентиране³⁴

Въз основа на събраната емпирична информация относно възможностите за организиране на обученията по кариерно ориентиране чрез интегриране на аналогови и дигитални методи, инструменти и форми на кариерно ориентиране се изясни идеята за усъвършенстване на съществуващите добри практики по кариерно ориентиране и прилагането им в дистанционно-присъствена среда, с цел повишаване на уменията за планиране и управление на кариерата на учениците (фиг. 4).

Очертани са възможности за организиране на обученията по кариерно ориентиране чрез интегриране на аналогови и дигитални методи и инструменти за кариерно ориентиране предполагат включване в плановете за работа с ученици при изпълнение на дейностите по приобщаващото образование във всички видове училища и при всяка възрастова група в гимназиалния етап на средното образование.

В параграф 3.3. „Конструиране на иновативен модел за кариерното ориентиране и консултиране“ чрез надграждане на теоретична база на компетентностния модел за кариерно ориентиране е конструиран е иновативен модел за технологична

³⁴ Източник: Фигурата е авторова разработка

интеграция на кариерното ориентиране, в който са синхронизирани аналогови и дигитални методи.

Въз основа на аргументираната необходимост от измерване на резултатите от дейностите по кариерно ориентиране и консултиране е направен опит за извеждане на основните компетентности по кариерно ориентиране, които би следвало да бъдат развити в процеса на обучение и е изготвена *Компетентностна рамка за кариерно ориентиране и консултиране*. Част от компетенциите са заимствани от Програмата за кариерно ориентиране на ниво училище и Концепцията за умения за управление на кариерата (*Career Management Skills*) в англоезичния свят.

В представената Програма за кариерно ориентиране са отбелязани индикаторите за постигнатите резултати като придобити и развити знания, умения и компетенции за самостоятелно и подкрепено кариерно информиране и избор на професия. Концепцията за умения за управление на кариерата представя каталог с компетенции за кариерно ориентиране в училищата, коледите и университетите. При конструирането на компетентностната рамка са отбелязани и специфичните условия на средата и особеностите на местния пазар на труда, маркирани чрез тезите, описани в Първа глава.

Въз основа на събраната информация и последващ анализ на дигиталните компетенции за кариерно ориентиране е проектиран иновативен модел за технологична интеграция на кариерното ориентиране (фиг. 5), с който се очаква да се повиши мотивацията на учениците за учене и да се осигури плавен преход към продължаващо образование или към пазара на труда. Моделът синтезира ключовите политики в посока постигане на качествено и иновативно кариерно образование и обучение, отговарящо на динамично променящите се изисквания на пазара на труда. Представеният модел акцентира върху основните характеристики на образованието от нов тип, които са свързани с насърчаване и развитие на образователни иновации, дигитална трансформация и устойчиво развитие – дигиталните умения и компетенции.

Фиг. 5. Иновативен модел за кариерно ориентиране и консултиране. (Моделът е авторова разработка)

Представеният модел акцентира върху основните характеристики на образованието от нов тип, които са свързани с насърчаване и развитие на образователни иновации, дигитална трансформация и устойчиво развитие – дигиталните умения и компетенции. Съобразен е Приоритетна област 6 и с Приоритетна област 7 – Реализация в професиите на настоящето и бъдещето, като предлага мерки в посока постигане на качествено и иновативно професионално образование и обучение, отговарящо на динамично променящите се изисквания на пазара на труда.³⁵

С цел апробирането на Иновативния модел за кариерното ориентиране и консултиране е проведено анкетно проучване за установяване на отношението на учениците от гимназиалния етап към съдържанието и технологията на приложение на модела. От проведеното изследване може да се обобщи, че 90% от анкетираните ученици познават и оценяват важността на компетенциите, свързани с личностната и професионалната реализация. Немалка част имат високо ниво на целеполагане – повече от половината планират професионални перспективи в следващите 5 години. Необходимо е да се отбележи, че около 2/3 от респондентите търсят информация и съвети при избора на кариерно развитие от интернет. По отношение на дигиталните компетенции около 60% от учениците не познават понятийния апарат и функционалностите на ИКТ. Интерес буди фактът, че около 80% от изследваните прекарват повече от 3 часа в социалните мрежи дневно. Немалка част изпитват затруднения при създаването на цифрово съдържание и дигитални приложения с виртуално съдържание. Висок е процентът на изследваните лица, които смятат, че ползват подходящи програми за защита на дигиталната информация и могат да опазят личните си данни в интернет. Наличието на разнообразни дейности в процеса на обучението по кариерно ориентиране и консултиране подпомага успеваемостта на образователния процес. Според респондентите използването на ИКТ в процеса на обучение улеснява и стимулира

---

³⁵ Приоритетна област 6 и Приоритетна област 7 от Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021–2030) <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1399> (достъпно на 11.04.2021)

участието в обучителния процес. Наличието на дигитални форми и инструменти на работа мотивира участието на учениците в дейностите по кариерно ориентиране и консултиране.

Заклучение

Заклучението обобщава постигнатите резултати от направеното проучване в дисертационния труд. Подчертава се, че днес живеем в условията на ускорена дигитална трансформация, която трайно променя битието ни на глобално, национално и индивидуално ниво. Тези промени са инспирирани от Четвъртата индустриална революция и водят до драматични предизвикателства както в образователния сектор, така и в икономиката. Образователните институции се изправят пред предизвикателството да използват цифрови форми на работа за преподаване и обучение. Образователните технологии се възприемат като възможност както за внедряване на иновативни форми на работа, така и за насърчаване на специфични за дадената образователна област компетенции. С оглед на това както и с навлизането на изкуствения интелект и Индустрия 5.0 е поставен акцент върху създаването на устойчиви и екологични производствени процеси, на комбинирането на напреднали технологии с човешки умения и креативност, и не на последно място развиването на преносими и меки умения за решаване на проблеми, както и на нови умения за адаптация към трудното за прогнозиране бъдеще.

Изследователската цел е постигната чрез последователно изпълнение на поставените задачи, като въз основа на проучване на парадигмите за кариерното ориентиране и анализ на факторите, обуславящи необходимостта от иновации в кариерното ориентиране, са открити специфичните социално-икономически, пазарни и образователни условия, изискващи конкретни решения и отчитащи спецификите на настоящите поколения ученици. Разгледани са предпоставките, налагащи дигитализацията и дигиталната трансформация в областта на кариерното ориентиране в контекста на икономиката на знанието и механизмите, които са свързани с нуждата от тази промяна. Описана е ролята на кариерното ориентиране и на глобализацията за динамичното развитие на тези

процеси и е застъпена тезата, че адаптирането на кариерните методики е естественият разумен подход за професионалната реализация на учениците.

Получените в рамките на дисертационния труд научно-приложни резултати към този времеви отрязък не могат категорично да потвърдят формулираното предположение в научната теза, че ако се разработи и приложи интегриран модел за кариерно ориентиране, съчетаващ компетенциите за кариерно ориентиране с дигиталните компетенции на учениците, те ще повишат своите компетенции за управление на кариерата си. Причината за това е липсата на механизъм за оценка на количествените и качествените характеристики на усвоените умения по кариерно ориентиране. Освен това ефектите от компетентностното кариерно ориентиране на учениците се проявяват в една дългосрочна перспектива на техния живот, след завършване на средно образование. Още по-трудна е оценката на неговото влияние върху обществения, икономическия и социалния просперитет на младите хора в дългосрочен план с оглед на света на труда 4.0 и общество 5.0. Разработеният и апробиран инструментариум за проучване на дигиталната кариерна компетентност позволява получаване на система от данни за нивото на дигитална компетентност на учениците в процеса на кариерното ориентиране и консултиране, но не извежда критерии и показатели за резултатност. Постигнато е извеждане на примерни дигитални инструменти като добро допълнение към аналоговите предложения за кариерно образование.

Възможностите за бъдещо развитие и приложение на резултатите от настоящия дисертационен труд могат да се разглеждат в няколко направления, основното от които е по-доброто изясняване на ползата от дигиталните технологии в кариерното ориентиране и консултиране в икономиката на знанието и преди всичко за разбирането на неговото значение за успеха на учениците в посока развиване на необходими умения за реализация в професиите на бъдещето.

IV. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научни приноси:

1. Обогащено е научното знание в областта на кариерното ориентиране и консултиране на учениците от гимназиален етап и е направена авторова интерпретация на факторите, обуславящи въвеждането на иновации в кариерното ориентиране в контекста на икономика на знанието.

2. Доказана е ролята на кариерното образование, ориентиране и консултиране за придобиването на знания, умения и компетентности от учениците за управление на кариерата им, в постоянно изменящия се пазар на труда в условията на Индустрия 4.0 и навлизането на Индустрия 5.0.

3. Систематизирани и интерпретирани са компетентностните модели за кариерно ориентиране и консултиране и на тази база е предложена компетентностна рамка за кариерно ориентиране и консултиране, съобразена със специфичните за страната условия на образователната система и на пазара на труда.

Научно-приложни приноси:

4. Аргументирана е необходимостта от научни изследвания върху ефикасността на цифрово поддържани иновативни форми за кариерно ориентиране и консултиране и на цифрови инструменти за кариерно ориентиране и консултиране.

5. Адаптиран е инструментариум за проучване на дигиталната кариерна компетентност, позволяващ получаване на данни за нивото на дигитална компетентност на учениците, в процеса на обучението по кариерното ориентиране и консултиране.

6. Разработен и апробиран е иновативен модел за кариерно ориентиране и консултиране на учениците от гимназиален етап, в който са синхронизирани аналогови и дигитални методи за кариерно ориентиране и консултиране.

7. На базата на проведено емпирично проучване са оценени позитивни ефекти и рискове от приложението на Модела за кариерно ориентиране и консултиране на учениците от гимназиален етап в условията на дигитализация.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Янева, Д.** (2023) Предизвикателства пред кариерното ориентиране на 21 век. Годишник на ВУМ, Том XVI. Иновации в науката, образованието, бизнеса и туризма. Варна, стр. 174-184, ISSN 2367-7368

2. **Янева, Д.** (2023) Иновативни подходи за управление на генерационни различия в условията на дигитална трансформация. сп. Родопи. Смолян, стр. 28–36 ISSN – 1312 455

3. Банкова, И., **Д. Янева**, К. Андонова, С. Денчева (2024) Дигиталното кариерно ориентиране като компонент на образованието – дисонанси между уменията на завършващите средно образование и реалните потребности на пазара на труда. Втора национална научно-практическа конференция „Дигитална трансформация на образованието – проблеми и решения“, 25-26 април 2024 г. гр. Русе, стр. 127-131 <https://www.conf-dte.bg/docs/2024/p-22.pdf> ISSN 3033-0629

4. **Янева, Д.** (2024) Трансверсални компетенции в условията на дигитализиран работен свят. Електронно списание Научен атлас бр. 10, стр. 93-103 https://scientificatlas.com/uploads/news_docs/7_Nauchen_atlas_MSWord_Diyana%20Yaneva.pdf ISSN 2738-7518

5. **Янева, Д.** (2024) Умения за професионална реализация в професиите на бъдещето. Международна научна конференция „Стопанските трансформации в глобалния свят“, 7 – 8 юни 2024 г. Варна (*под печат*)

VI. ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ В АВТОРЕФЕРАТА

1. **Бояджиева, Н.** (2021). Приложение на иновативни методи в училищното образование. Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Факултет по науки за образованието и изкуствата. Книга педагогически науки. Том 114, София.

2. **Бяла** книга за бъдещето на Европа (2017), Европейска комисия https://ec.europa.eu/commission/white-paper-future-europe-reflections-and-scenarios-eu27_bg.

3. **Василев, Д.,** Мерджанова, Я. (2011). Теория и методика на професионалното ориентиране. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

4. **Василева, М.** (2023). Компетентностен подход в обучението. Ключови компетентности. Електронно списание „Продължаващо образование“. СУ. Том 18/2023

5. **Европейската** година на уменията https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_22_6086

6. **Иванова, Кр.** (2023). Дигитално-медийна грамотност. Електронно списание – i-Продължаващо образование. том 18/2023, СУ „Св. Климент Охридски“

7. **Карчева, М.** (2023). Моделът „Обърната класна стая“. Електронно списание – i-Продължаващо образование. Том 18/2023, СУ „Св. Климент Охридски“.

8. **Ключови** показатели за България info@nsi.bg, www.nsi.bg

9. **Компетентности** и образование, МОН, (2019). <https://www.mon.bg/nfs/2019/12/i-book.pdf> (достъпно на 07.08.2023)

10. **Конституция** на Република България, Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г. <https://www.parliament.bg/bg/const/>

11. **Костова, С.** (2022). Наръчник за прилагане на компетентностния подход в обучението на бъдещи учители. МОН.

12. **Обзор** на образованието и обучението за 2022 г. ЕК <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/bg/>

13. **Програма** за кариерно ориентиране на ниво училище, проект BG05M2OP001-2.001-0001 „Система за кариерно ориентиране в училищното образование“, финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“. МОН, 2017

14. **Стоянова, П.**, (2011). Поколението на дигиталната книга. Научно електронно списание Медии и обществени комуникации, Брой 8 Януари 2011 г. <http://media-journal.info/?p=item&aid=135>

15. **Стратегическата рамка** за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021–2030) <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1399>

16. **Четири основни** момента за използване на цифровите технологии в професионалното ориентиране <https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/latest/news/four-essentials-for-using-tech.htm>

17. **Abdrakhmanova**, G. I., Gokhberg, L. M., & Demianenko, A. V. (2018). Digital economics: a brief statistical compendium. Moscow: Nat researches University "Higher School of Economics".

18. **Bergmann**, C. (2004). Berufswahl. In H. Schuler (Hrsg.), Enzyklopädie der Psychologie. Organisationspsychologie Grundlagen – und Personalpsychologie (Bd.3, 343-387). Göttingen: Hogrefe.

19. **Blaich**, I., Grüneberg, T., Knickrehm, B., & Thiel, R. (2022). Verbesserung der Qualität der Beruflichen Orientierung an Schulen – Ein Handbuch: Deutsche Überarbeitung eines Originals von Ronald G. Sultana: „Enhancing the quality of career guidance in secondary schools – A Handbook” [Preprint]. <https://dvv-fachverband.de/der-dvb/gruppen/guidingschools/>

20. **Bloom**, Benjamin (1956): Taxonomy of Educational Objectives, Book I: Cognitive Domain. David McKay, New York.

21. **Hartkopf**, Em. (2020): Berufswahlkompetenz, Berufswahlbereitschaft und Berufswahlreife. Theoretische Hintergründe, Konstrukte, Messung und praktische Bedeutung. In: Brüggemann, Tim & Rahn, Silvia (Hrsg.): Berufsorientierung. UTB, Münster. S. 43-56.

22. **Landesstrategie** zur praxisnahen Berufsorientierung in Thüringen <https://bildung.thueringen.de/fileadmin/ministerium/publikationen/Landesstrategie.pdf>

23. **Paniagua**, A. & Istance, D. (2018), Teachers as Designers of Learning Environments: The Importance of Innovative Pedagogies, Educational Research and Innovation., OECD Publishing, Paris <http://dx.doi.org/10.1787/9789264085374-en>

24. **Schröder**, Rudolf (2019): Berufliche Orientierung als fachdidaktische Aufgabe der ökonomischen Bildung. In: Schröder, Rudolf (Hrsg.): Berufliche Orientierung in der Schule. Gegenstand der ökonomischen Bildung. Springer Verlag, Wiesbaden. S. 29-50.

25. **Wiepcke**, Cl. (2023) Kompetenzrahmen einer digitalen Beruflichen Orientierung (DigiBOKom). In: Wiepcke, Claudia (Hrsg.): Karlsruher Beiträge zur Ökonomischen Bildung Nr. 2. Online verfügbar unter: <https://phka.bs-zbw.de/frontdoor/index/index/docId/371>